

Studier i svensk HBT-historia

*Svante Norrhem, Jens Rydström, Hanna Winkvist:
Undantagsmänniskor, en svensk HBT historia,
Norstedts akademiska förlag 2008 (222 sidor)*

*John Crispinsson: G.A. Reuterholm,
den gråtande diktatorn, Prisma 2008 (300 sidor)*

FÖR ATT FÖRSTÅ oss själva som HBT-personer är historia väldigt viktig. Även om det finns många skiftande meningar om förloppen och bakgrunden för de som genom årtusendena hyst sina starkaste känslor inför personer av samma kön eller ägnat sig åt likakönad sexualitet har nästan alla HBT-forskare haft som ambition att sätta in likakönet sexuellt eller erotiskt beteende i äldre tider i sitt tidsmässiga och sociala sammanhang, uttryckligen utgående från sin egen fråga som homosexuell av idag: "Vem är jag?"

Problemen med att få en rätt bild har dock varit stora, inte minst därför att det rört sig om så starkt skambelastade aktiviteter, som man med ofta med alla krafter velat fördölja. Vi vet numera att det bristfälliga källmaterialet i mycket beror på att man medvetet redan i samtiden rensat arkiven för att hindra smittan att sprida sig, eller inte velat se de sidor hos kända personer som man ansett onämnbare. Till större delen har forskningen varit baserad på de rättegångshandlingar som trots allt blivit bevarade, eller samtida skvaller och politiska smädeskrifter. Särskilt tunt har materialet varit i Norden, även om den moderna

forskningen har gjort oss rikare, med inte minst Fredrik Silverstolpe som tidig centralgestalt.

Tre aktiva forskare satte 2008 ihop en behändig översikt av den svenska HBT-historien. Det lilla omfånget gör naturligtvis att skildringen blir ganska kortfattad och i ganska begränsad utsträckning bygger på egna studier. Mycket finns redan i ”praktverket” (för att citera de nämnda författarna) *Sympatiens hemlighetsfulla makt* (1999), med Silverstolpe som initiativtagare. Man har dock lyckats få med det mesta som skrivits på svenska om HBT-historia.

Författarna nöjer sig dock inte med den svenska historien, utan börjar redan med de gamla grekerna, även om insikten i det väldiga forskningsfält som frågan om den antika sexualiteten utgör tyvärr är ganska dålig. Så redogör man t.ex. för ’Aristofanes’ kända förklaring av den likakönade erotikens uppkomst: från början var människorna helt runda, med två huvuden, fyra ben och fyra armar och av tre slag: manliga, kvinnliga och tvåkönade. För att straffa människorna klöv gudarna varje rund människa mitt itu. Efter det sökte hälfterna sin förlorade hälft: de av mankön sökte sig alltså en partner av mankön, de kvinnliga en av samma kön; bara de ursprungligen tvekönade en partner av motsatt kön. Berättelsen är en av de första i världslitteraturen som tar upp förekomsten också av lesbiska. Den är emellertid inte alls skriven av den verkliga Aristofanes utan den skämtsamma förklaringen läggs bara i dennes mun i Platons mest kända dialog *Symposion* från omkr. 380 f Kr. Författarna nämner över huvud taget inte denna viktiga text som hade avgörande betydelse för de tidigaste HBT-aktivisterna, som Karl Heinrich Ulrichs och J.A. Symonds. Ett annat av de fiktiva inläggen i denna dialog utgör Pausanias tal. Han var en historisk person som var känd för att hela sitt liv sammanleva med

den visserligen något yngre vackre tragediförfattaren Agathon, karikerad av Aristofanes i en komedi som en könsöverskridande *kinaidos*. Pausanias försvarar dem som liksom han själv väljer att leva hela sitt liv enbart med sin älskare och skiljer på två sorters kärlek: den uraniska utan någon kvinnas deltagande och den dioniska, vars dyrkare älskar kvinnor likaväl som pojkar. Av detta skulle Ulrichs 1862 skapa beteckningarna ”urningar” och ”dioningar”, vilket den tysk-ungerske författaren Carl Maria Kertbeny (alltså inte ”Karoly Maria Benkert von Kertbeny” som det står i boken) 1868 omdöpte till ”homosexuella” och ”heterosexuella”, även om Ulrichs beteckningar länge skulle dominera.

Det handlar alltså inte bara om Sverige, eftersom materialet kanske skulle bli lite för magert. I stort sett är referaten bra och korrekta men ibland märker man att slarvig läsning och felaktiga litteraturval lett till pinsamma missförstånd. På sid 71 f berättas om den specialdomstol, ”Ufficiali di Notte”, som verkade i Florens 1432–1502 för att genom anonyma anmälningar försöka ”utrota den avskyvärda synden”. Man fortsätter: ”I Florens infördes straffet att bränna dömda sodomiter levande. Enligt vissa uppgifter uppmärksammades mellan 12 000 och 14 000 män och pojkar för homosexuella handlingar i Florens under 1400-talet.” Det verkliga antalet anonymt angivna var mellan 15 000 och 16 000, medan de som dömdes uppgick till nästan 3 000, ur alla socialgrupper, i en stad vars befolkning inte uppgick till mer än 40 000. Domstolen agerade i själva verket med mild repression, vilket ledde till att de oförbätterliga återkom gång på gång under 70-årsperioden. Den bränning som författarna avser infördes i lagen under en kort period under den fanatiska renlevnadspredikaren Savonarola 1494–1498, men tillämpades aldrig. Författarna tycks inte ha läst den oerhört intressanta studien av

Michael Rocke kring domstolens bevarade material, *Forbidden friendships* (1996). Det stora beståndet av berättelser från ynglingar och män som inte behövde frukta straff, men möjligen socialt förakt, utgör ett helt unikt material för forskaren. Först genom Kinseyrapporten har vi kunnat få en liknande översikt beträffande förekomsten av likakönad sexualitet hos män i ett helt samhälle.

Beträffande det utländska materialet är det också förvånande, inte minst för att han var opponent på Jens Rydströms doktorsavhandling, att författarna inte tar upp den ledande amerikanske forskaren George Chauncey och hans studier av den lätt igenkännliga "fairy"-grupp som länge dominerade den homosexuella subkulturen i särskilt New York. Hans grupper har klara paralleller till den delvis könsöverskridande "fjoll"-roll som var typisk också för den svenska scenen ända fram till 1960-talet när det gäller manliga homosexuella. Även i den lite överambitiösa skildringen av världen utanför Europa saknas nästan helt den särskilt för Asien typiska socialt föraktade grupp som nu brukar kallas "Lady boys", en översättning av det thailändska ordet *kathoey*, "den andra formen av kvinna". Män som av naturen saknar lust till kvinnor, på arabiska *mukhannat*, fick redan av Muhammed tillåtelse att vistas bland obeslöjade kvinnor och på 1200-talet skrev den kände Ahmad al-Tifashi en serie roande berättelser om deras subkultur på den arabiska halvön.

Bland det rent svenska materialet finns också en del slarvfel, t.ex. påståendet s. 150 att pastor Kejne 1949 polisanmälde en kollega för att ha homosexuella förbindelser med en av de unga män han skulle hjälpa. Det Kejne polisanmälde var bara nattliga bussamtal som han misstänkte homosexuella för, liksom beskyllningar mot honom själv för att vara homosexuell.

I den ganska fullständiga genomgången av svenska studier rörande verkliga eller utpekade HBT-personer återges naturligt nog uppgifter om Gustav III och hans hov. Som man påpekar härrör de flesta uppgifterna från politiska motståndare och måste därför tas med en nypa salt. Vi har saknat mer djuplodande studier över personer från denna tid. Desto glädjande är därför John Chrispinssons grundliga men ändå lättlästa biografi över den märkliga "diktatorn" G.A. Reuterholm, som efter Gustav III:s död genom sitt starka inflytande över regenten hertig Carl nästan enväldigt styrde landet. Boken ger intryck av att bygga på gedigen grundforskning, men tyvärr finnas endast allmänna källanvisningar. Något störande är också att kronologin delvis är omkastad, så att vägen till makten skildras efter redogörelsen för hans storhetstid.

Reuterholms personliga krets var mycket speciell, även för det lätt skabrösa 1700-talet. Hans närmaste vänner i ungdomen använde feminina benämningar på varandra på samma sätt som var vanligt bland homosexuella ännu på 1960-talet. Även hertigen själv, en beryktad kvinnokarl, kallades i vänkretsens brev "hennes kungliga höghet". När de första kretsarna dragits in i de obligatoriska äktenskapen ingick Reuterholm kring 1795 i ett nytt triumvirat med två yngre män i karriären, Claes Fleming och Werner von Schwerin, "mina sista och ömmaste vänner", en maktkonstellation där vänskap och politik förenades. Reuterholm försökte nu inte längre mörka sitt privatliv även för goda vänner. De tre förenades i att samtiden uppgav att alla tre hade "italienska vanor", ett vanligt kodord för likakönade sexuella aktiviteter. Chrispinsson menar ändå att det är svårt att finna tecken på att Reuterholms politiska motståndare använde hans kärleksliv som ett vapen mot honom. Det omnämns utan entusi-

asm, ibland raljerande, men ändå ganska neutralt konstaterande.

Den stora kärleken tycks ha riktats mot en tolv år yngre officer, Carl Edvard Brelín, som kom att göra kometkarriär inte minst genom den äldre vännen. De träffades sommaren 1787 och tillbringade mycket tid på Djurgården där de ”rördes av naturen och omfamnade varandra”. När Brelín vistades på flottan trötta- de Reuterholm ut storamiralen/hertigen med långa haranger om Brelíns underbara väsen och hur han måste skyddas under sjö- kriget. När Brelín under vistelse i örlogsbasen Karlskrona sattes i arrest för att ha setts alltför närgånget krama en man utverkade Reuterholm ivrigt hos hertigen att han skulle släppas. När de bägge älskande var skilda utväxlade de kärleksbrev som Chrispinsson anser kunna koras till årtusendets svenska kärleksbrev. Så småningom uppdagades dock att Brelín hade gått bakom ryggen på sin älskade och fungerat som spion för Gustav III, vilket Reuterholm trots den yngres böner aldrig kunde förlåta.

Den ledande finske HBT-forskaren Jan Löfström framförde för ett antal år sedan som sin åsikt att likakönade sexuella relationer inte förekommit i Finland före 1800-talet, eftersom han inte hittat några källor som tydde på det. Reuterholm och hans krets härstammade i betydande utsträckning just från Finland. Chrispinssons utmärkta biografi visar därför hur mycket man kan finna om äldre tiders HBT-historia om man bara söker på de rätta ställena.

GÖRAN SÖDERSTRÖM